

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2017): *Ortografia catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 229 p.¹

L'any 2013 es va celebrar el centenari de les *Normes ortogràfiques*² de l'Institut d'Estudis Catalans, amb les quals aquesta institució proporcionava a la societat, per primera vegada, unes normes unificades de representació escrita de la llengua, basades en criteris filològics rigorosos i destinades a posar ordre en l'anarquia gràfica imperant en el tombant del segle XIX al XX. Va ser en el marc de la commemoració d'aquesta efemèride que la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans va decidir emprendre el projecte de publicació d'una nova versió de l'ortografia catalana, que fes més accessible al conjunt de la societat la normativa ortogràfica en vigor i que integrés de manera ordenada i coherent en una única obra el corpus normatiu fundacional i les successives modificacions i ampliacions amb què la Secció Filològica l'havia anat actualitzant i completant. Aquest procés de compilació era l'avinentsa ideal, a més, per a plantejar-se la introducció d'alguns retocs en els punts més complexos de la normativa ortogràfica, que la simplifiquessin i en fessin més fàcil l'aprenentatge, i per a modernitzar-ne tant l'estructuració dels continguts com els recursos expositius emprats en la presentació de les normes, de manera que la nova redacció resultés més atractiva per a l'usuari actual.

El que llavors era president de la Secció Filològica, Isidor Marí, va tenir la iniciativa de crear, el setembre de 2012, el Grup d'Ortografia, sota la coordinació de Vicent Pitarch i constituït per Albert Jané, Joan Martí i Castell, Brauli Montoya i Mila Segarra, els quals han assumit el gruix de la feina i han treballat coordinadament amb Gemma Rigau, presidenta de la Comissió de Gramàtica, i amb Manuel Pérez Saldanya, director de l'Oficina de Gramàtica, per a vetllar plegats per la coherència i l'harmonització dels textos de les dues grans obres normatives que l'Institut d'Estudis Catalans tenia en marxa en aquells moments —i que han acabat fent-se públiques de manera pràcticament simultània—, l'*Ortografia catalana* (OIEC) i la *Gramàtica de la llengua catalana* (GIEC),³ les quals havien de completar, al costat del *Diccionari de la llengua catalana* (1995, *DIEC1*; 2007, *DIEC2*),⁴ l'actualització de les tres eines fonamentals de la codificació de la llengua escrita.

Quatre anys després, dins del mandat de M. Teresa Cabré i Castellví, presidenta actual de la Secció Filològica, l'*Ortografia catalana* era ja una realitat. El Ple de l'Institut d'Estudis Catalans la va ratificar el 24 d'octubre de 2016 i, tot i que la publicació en format de paper data del maig de 2017, des del 23 de novembre anterior és consultable íntegrament en el web de l'Institut d'Estudis Catalans, que hi proporciona accés universal i gratuït. D'altra banda, les modificacions en la normativa ortogràfica, sorgides de la reflexió consubstancial amb el procés d'elaboració de l'*Ortografia catalana*, es van aplicar al text de la *Gramàtica de la llengua catalana* i aquesta obra va aparèixer ja plenament adaptada a la versió més recent de les normes ortogràfiques. També en l'edició electrònica del *DIEC2* —que en permet una actualització àgil— s'han incorporat amb celeritat les modificacions ortogràfiques pertinents.

Aquesta versió actualitzada de la normativa ortogràfica que ens ofereix l'Institut d'Estudis Catalans parteix del respecte pel corpus fundacional i per la tasca de Pompeu Fabra, que en fou l'artífex principal. La primera consecució en el procés d'establiment de l'ortografia catalana van ser les *Normes ortogràfiques* ja esmentades, promulgades el 24 de gener de 1913. Es tracta d'un opuscle de catorze pàgines —breu però summament transcendent— en què es formulen vint-i-quatre normes ortogràfiques destinades a sistematitzar l'escriptura de la llengua catalana, les quals van precedides d'uns paràgrafs

1. Accessible a: <http://www.iec.cat/llengua/documents/ortografia_catalana_versio_digital.pdf>.

2. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1913): *Normes ortogràfiques*. Barcelona. Accessible a: <<http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000190%5C00000050.pdf>>.

3. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2016): *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: IEC.

4. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1995): *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Edicions 62; Enciclopèdia Catalana; Publicacions de l'Abadia de Montserrat; Palma: Moll; València: Edicions 3 i 4.

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2007): *Diccionari de la llengua catalana*, 2a edició. Barcelona: Edicions 62; Enciclopèdia Catalana. Versió electrònica del *DIEC2* accessible a: <<http://dlc.iec.cat/>>.

introductoris en què s'assenyala l'oportunitat de l'obra, es fa una crida a l'acceptació social de les normes i s'expliciten els criteris filològics damunt dels quals aquestes reposen. Són els mateixos pilars damunt la fermesa dels quals se sustenta, un segle després, l'*Ortografia catalana*, en la «Introducció» de la qual es referma el respecte de la Secció Filològica envers els principis fabrians: «ortografia nacional —al servei de tota la comunitat lingüística—, recurs a l'etimologia en cas de grafia dubtosa o en els mots cultes, observació del que fan les altres llengües romàniques en el tractament gràfic dels manlleus i reducció, sempre que sigui convenient, de la complexitat en la formulació i, sobretot, en l'aplicació de certes normes» (p. 14).

Les *Normes ortogràfiques* van anar seguides de l'aparició el 1917 del *Diccionari ortogràfic*,⁵ en capçalat per un pròleg justificatiu (p. 5-21) i per una «Exposició de l'ortografia catalana segons el sistema de l'Institut» (p. 23-48), que va obrir-ne les tres primeres edicions (de 1917, 1923 i 1931; no ja la quarta de 1937) i que també va ser publicada separatament com a extret el 1917, el 1931 i el 1935. S'hi recull una revisió i ampliació de les normes promulgades pocs anys abans, agrupades en apartats en funció de les lletres o de la resta de signes gràfics dels quals es descriu l'ús: «Accentuació gràfica», «A-E», «O-U», «B-P», «B-V», «CE, CI, Ç», «C-G», «D-T», «G-J», «H», «IG-TX», «L», «M-MP-N», «QU-CU», «R-RR», «S-SS-Z», «X-IX» i «Apòstrof i guionet». El 1918, un any després de l'aparició del *Diccionari ortogràfic*, va veure la llum la *Gramàtica catalana*,⁶ reeditada set vegades fins al 1933. La «Introducció» d'aquesta obra (p. 9-26) recull la normativa ortogràfica de la llengua catalana, estructurada en els apartats següents: «Lletres i dígrafs», «Accentuació gràfica», «Dièresi», «Observació sobre la pronunciació de les vocals», «Consonants inicials de síl·laba» i «Consonants finals de síl·laba». El 1995 l'Institut d'Estudis Catalans en va publicar el facsímil de la setena edició, que es va convertir, fins a l'aparició de l'obra que ressenyem, en la via més accessible al nucli de la normativa ortogràfica per a aquells que la volien consultar a través d'una font directa. El corpus fundacional es tanca amb el *Diccionari general de la llengua catalana*,⁷ de 1932, i més concretament amb les poques modificacions que la Secció Filològica hi va introduir en la segona edició, de 1954 —sis anys després del traspàs de Fabra—, la qual va aparèixer amb un prefaci de Carles Riba, que llavors presidia la Secció i, rotativament, l'Institut.

Més enllà de les obres normatives del període fabrià, la Secció Filològica, en compliment de les seves atribucions, havia anat prenent acords sobre qüestions ortogràfiques que ampliaven o actualitzaven determinats punts de l'ortografia fundacional. Aquests acords es van anar publicant en la sèrie *Documents de la Secció Filològica*⁸ (I, 1990; II, 1992; III, 1996) i l'any 1997 es van aplegar en el recull titulat *Documents normatius 1962-1996*.⁹ Amb posterioritat a aquesta compilació, va aparèixer el quart

5. INSTITUT DE LA LLENGUA CATALANA (1917): *Diccionari ortogràfic: precedit d'una exposició de l'ortografia catalana segons el sistema de l'I. d'E. C. / redactat sota la direcció de P. Fabra*. Barcelona: IEC. Parcialment accessible a:

<<http://normesortografiques.espais.iec.cat/files/2013/01/IEC1917NormesOrto-delDiccionariOrtografic.pdf>>.

6. FABRA, Pompeu (1918): *Gramàtica catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Facsímil de la setena edició, de 1933, accessible a: <<http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000044%5C00000005.pdf>>.

7. FABRA, Pompeu (1932): *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona.

8. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1990): *Documents de la Secció Filològica, I*. Barcelona: IEC. Accessible a: <<http://publicacions.iec.cat/PopulaFitxa.do?moduleName=&subModuleName=&idCatalogacio=373>>.

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1992): *Documents de la Secció Filològica, II*. Barcelona: IEC. Tercera edició revisada, de 1996, accessible a: <<http://publicacions.iec.cat/PopulaFitxa.do?moduleName=&subModuleName=&idCatalogacio=376>>.

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1996): *Documents de la Secció Filològica, III*. Barcelona: IEC. Accessible a: <<http://publicacions.iec.cat/PopulaFitxa.do?moduleName=&subModuleName=&idCatalogacio=377>>.

9. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1997): *Documents normatius 1962-1996: amb les novetats del diccionari*. Barcelona: IEC. Accessible a: <<http://publicacions.iec.cat/PopulaFitxa.do?moduleName=&subModuleName=&idCatalogacio=380>>.

volum de la sèrie *Documents de la Secció Filològica* (IV, 2003).¹⁰ Els acords en matèria d'ortografia que modificaven o completaven el corpus normatiu fundacional són els següents: «Noves normes ortogràfiques sobre els noms en *-es*» (1984), «Sobre la grafia de la persona I del present d'indicatiu dels verbs a les Illes Balears» (1992, revisat el 1999), «Sobre la grafia dels mots compostos i prefixats que contenen formants amb una essa inicial etimològica seguida de consonant» (1992, revisat el 1996), «L'ús del guionet en l'escriptura dels mots formats per composició o per prefixació» (1993), «Els signes d'interrogació i d'admiració» (1993) i les propostes de transliteració i transcripció al català de l'àrab (1989), del rus (1994, revisada el 2015 i pendent de publicació en el cinquè volum dels *Documents de la Secció Filològica*) i de l'hebreu (2002).

D'altra banda, l'any 1995 s'havia assolit la primera gran fita en l'actualització de la tríada d'obres que contenen la codificació de la llengua escrita, amb l'aparició del *Diccionari de la llengua catalana*, del qual es va fer una segona edició el 2007. Sobretot en la primera edició del diccionari normatiu, però també en la segona, i àdhuc en la versió electrònica, es van introduir uns quants canvis ortogràfics. Totes aquestes actualitzacions, per bé que necessàries, provocaven una certa dispersió de la normativa ortogràfica vigent. Evitar-la ha estat una de les motivacions fonamentals que han dut a l'elaboració d'una nova versió de l'ortografia, a partir de la compilació, l'ordenació i la integració en un tot coherent dels materials previs. Alhora, aquesta tasca ha permès emprendre un procés de reflexió que ha culminat amb la simplificació d'alguns dels punts més complexos de la codificació ortogràfica i n'ha suposat una modernització quant a la redacció, l'estructuració i la presentació dels continguts.

L'*Ortografia catalana* s'obre amb un «Pròleg» (p. 7-8) de Joandmènec Ros, president de l'Institut d'Estudis Catalans, en què expressa el legítim orgull d'aquesta institució per la fita assolida: «L'Institut d'Estudis Catalans, que entre altres funcions d'estudi i de recerca té la d'exercir d'acadèmia de la llengua catalana, s'enorgulleix d'aquesta obra i espera que serà d'utilitat en tot el territori a les persones que tenen com a llengua pròpia el català». A continuació es troba un pòrtic de títol significatiu, «L'ortografia, element clau de cohesió i estabilitat de les llengües» (p. 9-10), redactat per M. Teresa Cabré i Castellví en qualitat de presidenta de la Secció Filològica, en el qual remarca que «la representació escrita de la llengua és la base de la seguretat i de la intercomprensió de tots els usuaris i el reflex de la unitat de l'idioma». Després de la llista «Abreviacions, signes i símbols fonètics» (p. 11-12), s'arriba a una detallada «1. Introducció» (p. 13-20) que, alhora que contextualitza l'obra i n'exposa la gènesi, proporciona totes les claus per al maneig i per a la interpretació de la nova versió de la normativa ortogràfica, les innovacions de la qual són enumerades i presentades de manera sintètica en aquestes pàgines introductòries, per tal que el lector o l'usuari no n'hagi de fer la descoberta pel seu compte.

Després de la llista de «Membres numeraris i emèrits de la Secció Filològica» (p. 21) durant el període d'elaboració de l'obra, que en remarca la dimensió institucional, s'arriba a l'exposició integrada de la normativa ortogràfica, la qual s'estructura en tres grans capítols que tenen com a eix vertebrador el criteri que la descripció de la norma es fa anant del so a la grafia. El primer i més extens, «2. Les lletres» (p. 23-86), s'obre amb la presentació de «2.1. L'alfabet», que inclou «2.1.1. La grafia dels sons i el valor fònic de les lletres», «2.1.2. Les lletres modificades» i «2.1.3. Els dígrafs». Tot seguit, es descriu l'ús de «2.2. Les vocals», distingint entre «2.2.1. La grafia dels sons vocàlics tòncics» i «2.2.2. La grafia dels sons vocàlics àtoncs». Quan s'entra en «2.3. Les consonants», se'n fa la presentació per classes naturals de sons, és a dir, agrupant-les en funció de característiques articulatòries comunes: «2.4. La grafia dels sons ròtics [r] i [r]: r i rr», «2.5. La grafia dels sons laterals [l] i [ʎ]: l i ll», «2.6. La grafia dels sons fricatiu i africats» (que inclou «2.6.1. La grafia dels sons fricatiu labiodentals [v] i [f]: v i f», «2.6.2. La grafia del so fricatiu alveolar sonor [z]: s i z», «2.6.3. La grafia del so fricatiu alveolar sord [s]: s, ss, c i ç», «2.6.4. La grafia dels grups de sons [gz] i [ks]: cc, cs, cz, gs, gz i x», «2.6.5. La grafia dels sons africats alveolars [ts] i [dʒ]: ts i tz», «2.6.6. La grafia dels sons palatoalveolars sonors [ʒ] i [dʒ]: g, j, tg i

10. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2003): *Documents de la Secció Filològica, IV*. Barcelona: IEC. Accessible a:

<http://publicacions.iec.cat/PopulaFitxa.do?moduleName=&subModuleName=&idCatalogacio=378>.

tj» i «2.6.7. La grafia dels sons palatoalveolars sords [ʃ] i [tʃ]: *x, ix, tx, ig i g*»), «2.7. La grafia dels sons oclusius» (que inclou «2.7.1. La grafia dels sons [p] i [b]: *p i b*», «2.7.2. Les grafies *b i v*», «2.7.3. La grafia dels sons [t] i [d]: *t i d*», «2.7.4. La grafia dels sons [k] i [g]: *c, qu, q, k, g i gu*» i «2.7.5. Resum de l'ortografia dels sons oclusius a final de síl·laba») i «2.8. La grafia dels sons nasals [m], [ɱ], [n], [ɲ] i [ɲ]: *m, n i ny*». Aquest capítol es tanca amb l'exposició de l'ús de dues lletres peculiars, «2.9. La lletra *h*», que en català no sol representar cap so si no és que ocorre en manlleus, i «2.10. La lletra *x*», que té un valor fonètic diferent en funció que es trobi en mots patrimonials, cas en què correspon a [ʃ] (en alternança amb [tʃ] segons els parlars), o en cultismes i en alguns manlleus, en els quals pren el valor del grup de sons sords [ks] o sonors [gz] segons els mots. El capítol següent, «3. L'accent i la dièresi» (p. 87-103), es divideix en dues seccions, com suggereix el títol. En la primera, «3.1. L'accent gràfic», s'exposen les «3.1.1. Regles d'accentuació gràfica», els criteris de «3.1.2. Distribució dels accents agut i greu de les vocals *e i o*» i els usos de «3.1.3. L'accent diacrític», mentre que la segona es dedica al «3.2. Tractament gràfic de la síl·laba» i s'ocupa tant de la «3.2.1. Sil·labificació gràfica i partició de mots a final de ratlla» com de «3.2.2. La dièresi». El darrer capítol, titulat «4. La grafia dels mots» (p. 105-127), fixa l'ús normatiu de «4.1. L'apòstrof» i de «4.2. Les contraccions», i detalla el recurs al guionet i a l'aglutinació gràfica en «4.3. L'ortografia dels mots prefixats, dels compostos i de les locucions». Clouen l'*Ortografia catalana* un «Índex de quadres» (p. 129-130) i un extens «Índex d'exemples» (p. 131-229), el qual, alhora que permet localitzar fàcilment cada exemple en l'interior de l'obra, és una bona eina de consulta per a la resolució ràpida de dubtes ortogràfics puntuals.

Certament, la inserció de nombrosos quadres de síntesi —n'hi ha trenta-nou— i l'exemplificació abundantíssima de totes i cadascuna de les normes ortogràfiques presentades són dues de les característiques expositives més visibles de l'*Ortografia catalana*, compartides coherentment amb la *Gramàtica de la llengua catalana*. Els quadres de síntesi que acompanyen tot sovint l'exposició de les normes serveixen com a eina de suport per a presentar inventaris tancats —l'alfabet, els sons del català, la llista de mots amb accent diacrític, etc.— o bé per a recapitular continguts de manera esquemàtica i còpsable al primer cop d'ull, en general mostrant la distribució de les diverses grafies que representen un so en funció dels contextos. Pel que fa a l'exemplificació amb què s'il·lustra cada norma, a banda de destacar-ne l'exuberància, cal també lloar-ne la diversitat. Els exemples es marquen amb tipografia cursiva i en cas que, per necessitats expositives, convingui proporcionar-ne d'incorrectes des del punt de vista ortogràfic, aquests s'assenyalen inequívocament precedint-los d'un asterisc: «*Cabassers* (no **Cabacés*)» (p. 54), «*el Figueró* (no **Figaró*)» (p. 76), «*stricto sensu* (no **strictu senso*)» (p. 118), convenció aquesta darrera que no es trasllada a la *GIEC*, atès que no conté formes amb incorreccions ortogràfiques. Majoritàriament, els exemples són mots, tot i que per la idiosincràsia d'alguns apartats també s'ha hagut de recórrer a sintagmes —com ara per a exemplificar les normes d'apostrofació (§4.1)— o, fins i tot, a oracions senceres —podem fer esment de les que serveixen per a il·lustrar el recurs a l'accent diacrític (§3.1.3). Quant a les paraules seleccionades en l'exemplificació, destaca l'alternança de mots patrimonials amb cultismes, neologismes i estrangerismes, i de noms comuns amb noms propis, tant antropònims masculins i femenins com topònims, els quals poden ser estrangers o, més sovint, catalans —i en aquest darrer cas s'ha perseguit que obeïssin a una distribució equilibrada pel conjunt del domini lingüístic. D'altra banda, alguns dels exemples han estat seleccionats per a fer més visibles modificacions ortogràfiques que van ser introduïdes en les entrades del diccionari normatiu, com *aïnar* i no **ahinar*, o bé perquè es tracta de termes que s'han incorporat recentment en la versió electrònica del *DIEC2*, com *blog* o *dènou*. I encara més: l'*Ortografia catalana* ha donat cabuda a «un bon nombre de mots i expressions de grafia vacil·lant que no recull el *DIEC2*, però sí altres diccionaris i fonts lexicogràfiques, la major part dels quals pertanyen al lèxic comú i són d'ús freqüent» (p. 17). Es tracta de manlleus adaptats, com *aiguagim*, i no adaptats, com *jacuzzi*, i de termes tècnics científics, com *colonoscòpia*, alguns dels quals ja han estat aprovats pel Consell Supervisor del TERMCAT, i també de mots i d'expressions del lèxic patrimonial, com *llicsó* o *mira'm-i-no-em-toquis*, sense oblidar els compostos, com *pintaungles*, o els derivats, com *verborrea*, entre els quals destaquen molts gentilicis, com *massalcoretjà*, que s'ha buscat que fossin representatius dels diversos territoris de parla catalana.

Dues altres característiques expositives de l'*Ortografia catalana* compartides igualment amb la *Gramàtica de la llengua catalana* són, d'una banda, el recurs a dues mides de lletra, per a distingir els paràgrafs que contenen la codificació ortogràfica general, en mida gran, dels paràgrafs que aporten apreciacions complementàries, en mida petita, i, de l'altra, l'adopció de sistemes de notació consolidats en l'àmbit de la lingüística. Entre aquests, s'hi compten l'ús del guionet a la dreta dels prefixos i a l'esquerra dels sufixos i de les terminacions quan se citen isoladament, la representació dels ètims en versaleta, les cometes simples per a delimitar el significat d'un mot o d'una expressió i, molt destacadament, el recurs als signes de l'Alfabet Fonètic Internacional (AFI), acotats entre claudàtors, per a transcriure els sons del català. Recordem que ja l'any 1999 l'Institut d'Estudis Catalans va publicar un opuscle, editat a cura de Joaquim Rafel, en què s'exposava la manera d'aplicar l'Alfabet Fonètic Internacional a la representació dels sons de la nostra llengua.¹¹

La notació fonètica mitjançant els signes de l'AFI és una de les innovacions que confereixen modernitat a la manera com la normativa ortogràfica és transmesa en aquesta obra. El català és una llengua d'escriptura alfabètica, és a dir, amb un codi escrit que es basa en la representació gràfica dels sons a través d'un inventari ordenat de lletres i que, complementàriament, inclou altres signes com els diacrítics, els signes de puntuació i l'espai en blanc. L'ortografia determina l'escriptura correcta dels mots a partir d'un conjunt estructurat de normes de representació gràfica dels sons que els formen. Per aquesta raó, l'*Ortografia catalana* pren els sons del català, agrupats per classes naturals, com a punt de partida per a l'exposició de les normes ortogràfiques, i estableix per a cadascun quina grafia o quines grafies hi corresponen en els diversos contextos, d'acord amb els criteris filològics rigorosos que el mateix Fabra va fixar fa un segle i als quals l'Institut d'Estudis Catalans s'ha mantingut fidel en la tasca codificadora posterior.

L'encert de presentar les normes ortogràfiques anant del so a la grafia demana molta perícia a l'hora d'enfrontar-se a un dels aspectes que aporta més complexitat al procés de normativització: l'encaix de la diversitat dialectal. Els sons del català no són exactament els mateixos per a tots els catalanoparlants —i emprem la denominació *so* seguint el que fa l'*Ortografia catalana*, en la qual, amb bon criteri, s'han evitat tecnicismes lingüístics com la distinció entre *so* i *fonema*, que haurien introduït un grau de complexitat impropï d'una obra concebuda per a tenir una àmplia repercussió social. D'una banda, no hi ha coincidència plena pel que fa a l'inventari. Recordem, per exemple, l'absència del so fricatiu labiodental sonor ([v]) en la creixent àrea betacista (*PALDC*, I: mapa 12),¹² si no és en contextos d'assimilació de sonoritat tant a interior de mot (*afganès*) com per fonètica sintàctica (*bolígraf blau, filòsof estoic*). De l'altra, no hi ha tampoc coincidència absoluta pel que fa a la distribució. Només cal pensar en el nombre més reduït d'ocurrències del so lateral palatal ([ʎ]) en posició interior i final de paraula en les àrees ioditzants en què es manté el resultat [j] a partir dels grups llatinovulgars -L[j]-, -C'L-, -G'L- i, en ocasions, -P'L- i -T'L- (Badia i Margarit 1981: §87, iv i 94; i, ii, iv; Moll 2006: §167, 169, 171, 194; *PALDC*, I: mapes 19 i 20).¹³ Tanmateix, la representació gràfica dels mots *-vi, all-* ha de ser única per a tots —tant si pronunciem [vi] com [bi], [aʎ] com [aj]—, perquè l'ortografia també serveix per a mostrar als ulls del món la unitat de la llengua catalana. La concepció polimòrfica de l'estàndard en l'establiment de la codificació lèxica, gramatical o ortoèpica és possible i, a més, desitjable. No ho és, en canvi, quan es tracta de la codificació ortogràfica.

11. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1999): *Aplicació al català dels principis de transcripció de l'Associació Fonètica Internacional*. Barcelona: IEC. Accessible a: <<http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000042/00000071.pdf>>.

Reproduït a: INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2003): *Documents de la Secció Filològica, IV*. Barcelona: IEC. Accessible a:

<<http://publicacions.iec.cat/PopulaFitxa.do?moduleName=&subModuleName=&idCatalogacio=378>>.

12. VENY, Joan (2007): *Petit Atlas Lingüístic del Domini Català*, vol. I, Barcelona: IEC. Accessible a: <<http://aldc.espais.iec.cat/mapes/volum-i/petit-atles-linguistic-del-domini-catala/>>.

13. BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1981 [1951]): *Gramàtica històrica catalana*. València: Tres i Quatre.

MOLL, Francesc de B. (2006 [1991, 1952]): *Gramàtica històrica catalana*. València: Universitat de València.

Bo i transmetent unes normes úniques de representació gràfica dels mots de la llengua, l'*Ortografia catalana* és una obra sensible a la variació geolectal, molt especialment a la de tipus fonètic, fet que facilita que els parlants d'arreu del domini lingüístic ens hi puguem sentir representats. Quan s'exposen les correspondències gràfiques dels sons, es té en compte en cada cas si existeix una pronúncia pancatalana o si, contràriament, hi ha dues realitzacions o més distribuïdes pel territori. Per a percebre l'atenció que es presta a la diversitat geolectal, només cal fixar-se en la descripció del vocalisme àton i en la subsegüent exposició de les normes ortogràfiques que l'afecten (§2.2.2), atès que és un aspecte de la llengua en què es concentren les isoglosses fonamentals de la divisió dialectal del català en dos grans blocs, suggerida ja per Milà i Fontanals (1861):¹⁴ l'occidental, més conservador, que té cinc vocals àtones ([i], [e], [a], [o] i [u]), i l'oriental, més innovador, que majoritàriament té un vocalisme àton de tres elements ([i], [ə] i [u], a les quals cal afegir [o] en el cas del mallorquí). També resulta evident l'atenció a la diversitat dels parlars catalans en la presentació de les normes ortogràfiques relatives a un altre focus de variació dialectal encara més complex, les consonants palatoalveolars fricatives i africades ([ʃ], [ʒ], [tʃ] i [dʒ]) (§2.6.6 i §2.6.7), que presenten diferències d'inventari —com la presència o l'absència de [ʒ]— i de distribució —per exemple, [tʃ]ar[tʃ]a enfront de [ʃ]ar[ʃ]a—, i contribueixen tant a la macrodivisió en dos blocs —predomini de *col[ʃ](a)* en el català occidental i de *col[ʃ](a)* en l'oriental— com a divisions dialectals de nivell inferior —posem per cas les que revela la distribució de les variants *pass[e]ʒar*, *pass[e]ʒar*, *pass[e]dʒar* i *pass[e]tʃar*—, tal com evidencien les pronúncies variades al llarg del domini lingüístic de mots com *xocolata*, *panxa*, *gerani*, *menjar*, *peix*, *faixa*, *pluja*, *metge*, *dijous* o *marejar* (Veny 1998).¹⁵

L'única concessió a l'hora d'admetre dues formes ortogràfiques diferents per a una mateixa paraula afecta l'accent greu (˘) de la *e* tònica d'un grapat de mots que, per raons etimològiques —l'evolució divergent en els dialectes catalans de la *e* llarga i la *i* breu llatines i del diftong OE, descrita per Fabra (1906)—,¹⁶ es pronuncien amb *e* tancada en valencià i en català nord-occidental, amb vocal neutra en una gran part del balear, i amb *e* oberta en la resta de parlars baleàrics i en català central, inclòs el barceloní, raó, aquesta darrera, que va motivar la tria de l'accent gràfic greu en l'establiment de la normativa ortogràfica fundacional: *desè*, *francès*, *pèsol*, *empènyer*, *conèixer*, *vèiem*, etc. Una de les novetats de l'*Ortografia catalana* és que recull la tradició valenciana de representar aquests mots amb l'accent agut (*desé*, *francés*, *pésol*, *empényer*, *conéixer*, *véiem*, etc., amb algunes excepcions com *què*, *perquè* i *València*, en què s'aplica l'accent general): «En la tradició ortogràfica valenciana a partir de les *Normes de Castelló* (1932), que és seguida per la major part de gramàtiques elaborades per valencians, és habitual i acceptable l'ús de l'accent agut (en comptes del greu) sobre la *e* tònica corresponent, d'acord amb la pronúncia pròpia dels parlars occidentals» (§3.1.2.1, p. 94-95). Recordem que es coneix amb la denominació de *Normes de Castelló*¹⁷ un acord que duu com a data simbòlica el 21 de desembre de 1932, promogut per la Societat Castellonenca de Cultura i signat per escriptors, intel·lectuals, personalitats i entitats cíviques del País Valencià, el qual conté, sota el títol de «Bases per a la unificació de l'ortografia valenciana», trenta-quatre normes redactades principalment per Lluís Revest —tot i que la 34, sobre l'accentuació gràfica, la va escriure Carles Salvador—, que suposen l'acceptació, amb una adaptació lleu al valencià, de les *Normes ortogràfiques* de 1913 de l'Institut d'Estudis Catalans i de l'«Exposició de l'ortografia catalana segons el sistema de l'Institut» que encapçala el *Diccionari ortogràfic* de 1917,

14. MILÀ I FONTANALS, Manuel (1861): *De los trovadores en España. Estudio de lengua y poesía provenzal*. Barcelona: Librería de Joaquín Verdager.

15. VENY, Joan (1998¹² [1978]): *Els parlars catalans*. Palma: Moll.

16. FABRA, Pompeu (1906): «Les *e* toniques du catalan», *Revue Hispanique*. Vol. 15. Núm. 47-48, p. 9-23.

17. Les anomenades *Normes de Castelló* van aparèixer publicades dins de: SALVADOR, Carles (1933): *Vocabulari ortogràfic valencià. Precedit d'una Declaració i Normes ortogràfiques*. València: l'Estel, p. 5-11. Accessible a: <<http://repositori.uji.es/xmliui/handle/10234/3187>>. La versió mecanoscrita, que presenta algunes diferències respecte de la publicada, es pot consultar a la Biblioteca Valenciana Digital: <http://bivaldi.gva.es/es/catalogo_image-nes/grupo.cmd?path=1000196>.

i que s'han erigit com a símbol fonamental del triomf de la codificació ortogràfica fabriana al País Valencià (Pitarch 2013).¹⁸

La incorporació d'aquesta tradició gràfica valenciana és una de les novetats que conté la versió actualitzada de l'ortografia catalana, al costat de la descripció de la distribució dels accents gràfics greu i agut en les formes baleàriques de la primera persona del singular del present d'indicatiu, en casos com *anomèn, avès, disfrès, supòs* o *destròs* en contrast amb *berén, sospés, confés* o *endós* (§3.1.2.1b i §3.1.2.2a). Justament, l'escriptura de les formes verbals baleàriques —i alguereses— de primera persona del singular del present d'indicatiu era un dels aspectes en què l'ortografia fundacional presentava un buit normatiu, que la Secció Filològica havia pal·liat amb un acord de 1992, revisat el 1999, al qual ja hem fet esment. L'*Ortografia catalana* exposa amb exhaustivitat les normes que regeixen l'escriptura d'aquestes variants morfològiques illenques, integrades convenientment en els apartats corresponents als sons implicats. Una mostra més, doncs, de la sensibilitat d'aquesta obra —i de la institució que l'ha sancionada— envers la variació dialectal de la llengua.

I val a dir que, de novetats, n'hi ha unes quantes més, sintetitzades en les pàgines 15 i 16 de la «Introducció». Les més significatives afecten l'ús del guionet en l'escriptura d'alguns derivats i compostos, la supressió de la dièresi en derivats cultes acabats en el sufix *-al*, l'escriptura amb doble erra de mots prefixats i compostos amb el segon formant començat per *r*, la inserció d'una *e* epentètica en mots compostos i prefixats amb el segon formant començat per *s* seguida de consonant, i la racionalització i la reducció consegüent, de manera molt significativa, de l'ús de l'accent diacrític. Així:

(1) Amb l'aparició de l'*Ortografia catalana* s'arrodoneixen alguns aspectes de l'ús del guionet en mots compostos i prefixats. S'estableix l'ús del guionet quan el prefix precedeix un sintagma lexicalitzat (*vice-primer ministre*, però *vicepresident*), una locució (*manifestació pro-dret de vaga*), un mot que ja porta guionet (*anti-nord-americà*) o un mot en cursiva o entre cometes (*anti-skinheads*, *ex-«hippy»*). Es fixa que l'adverbi *no*, tant davant de nom com d'adjectiu, únicament va seguit de guionet en els casos lexicalitzats, com *el no-alineament*, concepte propi del llenguatge d'especialitat del dret i de la política internacionals, o *l'art no-figuratiu* 'abstracte', terme ben fixat en el camp de l'art; en canvi, s'escriu *la no compareixença a una convocatòria* (que designa la situació contrària a *la compareixença*) o *una arma no reglamentària* (contrari de *una arma reglamentària*). També s'estableix que van aglutinades i sense guionet expressions lexicalitzades, sovint nominals i amb un primer formant preposicional, com *un sensesostre*, excepte les que duen accent gràfic en el primer component, com *el més-enllà*, i compostos no reduplicatius com *a matadegolla*. S'admet l'ús del guionet en els compostos cultes formats per dos o més adjectius amb la terminació *-o* llevat del darrer, sempre que es vulgui remarcar la independència dels conceptes expressats per cada constituent, com a *tractat hispano-americà* 'd'Espanya amb Amèrica' en contrast amb *països hispanoamericans* 'd'Hispanoamèrica'. El guionet passa a ser discrecional en casos d'homonímia, com a *pre-fixat* 'fixat anteriorment' per a evitar la confusió amb *prefixat* 'que s'hi ha adjuntat un prefix', o per a defugir formes gràfiques detonants, com en el cas de *ex-exiliat* en comptes de **exexiliat* o *ex-xa* en comptes de **exxà* (§4.3).

(2) D'acord amb la pronúncia general, i sempre que el mot primitiu no presenti un hiat, s'ha suprimit la dièresi en els derivats cultes acabats en el sufix *-al*, com *fluidal*, de *fluid*, *laical*, de *laic*, i *trapezoidal*, de *trapezoide*, però, en canvi, es manté a *proïsmal*, de *proïsme*, i a *veïnal*, de *veí* (§3.2.2.1b).

(3) En els mots prefixats i compostos amb el segon formant començat per *r*, s'escriu *rr* (ja no *r*) quan la vibrant queda entre vocals en els mots amb els prefixos *a-* (privatiu) i *cor-* (variant de *con-*), com a *arrítmia* i *correferent*, en el mot *erradicar* i derivats, i en els compostos amb els radicals d'origen grec *raqui(o)-* 'columna vertebral', *reo-* 'corrent', *rin(o)-* 'nas', *rinco-* 'trompa, bec', *riz(o)-* 'arrel' i *rodo-* 'rosa', com a *cefalorraquidi*, *biorreologia*, *otorrinolarinòleg*, *ornitorrinc*, *arritzotònic* i *cinorròdon* (§2.4.2).

(4) La norma segons la qual s'escriu una *e* epentètica en els mots compostos i prefixats el segon formant dels quals té una *s* inicial etimològica seguida de consonant, que ja s'aplicava a les formacions

18. PITARCH I ALMELA, Vicent (2013): *Les Normes de Castelló als cent anys de les Normes de l'Institut d'Estudis Catalans*. Benassal: Fundació Carles Salvador; Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

fetes d'acord amb les regles del sistema lingüístic català a partir de mots preexistents, com *barbaespès* o *guardaespalles*, o de prefixos productius en la nostra llengua, encara que fossin d'origen culte, com *autoescola*, *infraestructura*, *poliesportiu* i *preescolar*, es fa extensible en la nova versió de l'ortografia a les paraules constituïdes d'acord amb els procediments de formació de mots d'una altra llengua —habitualment el llatí o el grec— sempre que el segon formant coincideixi tant formalment com semànticament amb un mot català començat per *e* protètica, com s'esdevé a *arterioesclerosi*, *corticosteroide*, *endoesquelet* i *feldespat* (ja no **arteriosclerosi*, **corticosteroide*, **endosquelet* i **feldspat*), perquè existeix *esclerosi*, *esteroide*, *esquelet* i *espat* (§4.3d).

(5) Finalment, l'*Ortografia catalana* presenta com a novetat principal una reducció molt considerable dels mots amb accent diacrític, que queden limitats a quinze monosíl·labs d'ús freqüent (§3.1.3), recollits en el quadre 32 (p. 97-99).

Ens detindrem un xic en aquesta modificació, atès que és la que incideix més en l'ús habitual que la població fa del codi escrit, pel fet que afecta l'escriptura d'algunes paraules corrents que s'empren amb una certa assiduïtat. Ultra això, és un dels canvis en què es pot apreciar més nítidament la voluntat de simplificació que ha guiat la Secció Filològica en la revisió d'alguns aspectes de la normativa ortogràfica, atès que el recurs a l'accent diacrític es concreta necessàriament en l'establiment d'una llista de parelles de mots que, en absència de l'accent distintiu, tindrien la mateixa forma gràfica però un significat diferent, i aquesta llista ha d'ésser memoritzada per a poder escriure correctament. És una obvietat que l'èxit de la memorització és molt més fàcil d'assolir quan la llista es redueix a quinze casos, com ara, que no pas quan en contenia més de cent cinquanta i, per tant, la simplificació aprovada per l'Institut d'Estudis Catalans afavoreix l'aprenentatge de l'ortografia tant per als qui tenim el català com a llengua pròpia com per als qui l'aprenen com a llengua estrangera.

A més de la reducció superior al noranta per cent dels mots amb accent distintiu, cal destacar que s'ha avançat molt cap a la unificació de les característiques de les paraules que en poden dur. D'una banda, l'accent diacrític se circumscriu als monosíl·labs. Ja no cal, doncs, memoritzar distincions entre **dóna*, **dónes*, formes verbals, i *dona*, *dones*, singular i plural del substantiu; entre **vénen* (i **véns*), formes del verb *venir*, i *venen* (i *vens*), formes del verb *vendre*; entre **óssa*, **óssos*, **ósses* (i **ós*), formes substantives que designen un animal, i *ossos* (i *os*), formes substantives que designen una part de l'esquelet; entre **néta*, **nétes* (i **nét*, **néts*), substantius, i *neta*, *netes* (i *net*, *nets*), formes adjectivals, per posar-ne alguns exemples que afecten mots d'ús corrent. D'altra banda, el diacrític s'ha reservat majoritàriament per a la funció d'evitar males lectures provocades per la confusió entre elements gramaticals tòpics i àtons d'ús molt freqüent. És el cas de *és*, forma verbal, enfront de *es*, pronom àton; *mà*, substantiu, enfront de *ma*, possessiu àton; *més*, adverbi, enfront de *mes*, possessiu àton (i substantiu); *món*, substantiu, enfront de *mon*, possessiu àton; *pèl*, substantiu, enfront de *pel*, contracció àtona; *què*, pronom tònic, enfront de *que*, pronom, conjunció i adverbi ponderatiu àtons; *sé*, forma verbal, enfront de *se*, pronom àton; *sí*, adverbi, enfront de *si*, conjunció i pronom àtons (i substantiu); *son*, forma verbal, enfront de *son*, possessiu àton (i substantiu); *té*, forma verbal, enfront de *te*, pronom àton (i substantiu); *ús*, substantiu, enfront de *us*, pronom àton, i *vós*, pronom tònic, enfront de *vos*, pronom àton.

A més d'aquestes dotze parelles del tipus tònic-àton, es mantenen tres altres diacrítics en mots d'ús freqüent: *bé*, adverbi, conjunció i substantiu amb el sentit de 'bondat; benefici' enfront de *be*, substantiu amb el significat de 'anyell' i de 'nom de la lletra b'; *déu*, substantiu que significa 'ésser suprem', enfront de *deu*, numeral, forma verbal i substantiu que denota 'naixement d'aigua', i *sòl*, substantiu amb el significat de 'superfície del terreny', enfront de *sol*, adjectiu, forma verbal i substantiu que designa 'l'estel al voltant del qual gira la Terra' o bé 'cinquena nota musical'. Tota la resta de casos en què la parella que es distingia per l'accent diacrític no estava formada per un monosíl·lab tònic i un d'àton, sinó per dos monosíl·labs tòpics, ha desaparegut de la llista. Així doncs, ja no cal memoritzar **sóc*, forma verbal, enfront de *soc*, substantiu; ni **vés*, forma del verb *anar*, enfront de *ves*, forma del verb *veure*; ni **séc*, substantiu, enfront de *sec*, adjectiu; ni **jóc*, substantiu que designa 'l'indret on va a dormir l'aviram' i que apareix en l'expressió *ésser o anar a *jóc* 'ésser o anar a casa a dormir', de *joc*, substantiu que remet a l'acció de jugar, per esmentar només alguns casos que han estat

objecte d'aquesta simplificació. Val a dir que la supressió de l'accent distintiu, a més d'aplicar-se a mots d'ús freqüent com els esmentats fins ara, també afecta paraules poc emprades i sovint desconegudes per al gruix de la població, com *cop* 'unitat de mesura per a grans', *porca* 'mesura agrària de superfície', *rossa* 'animal de peu rodó, vell i flac' i *tot* 'broc gros d'un càntir': en aquests casos, l'eliminació de l'accent gràfic agut (**cóp*, **pórca*) o greu (**ròssa*, **tòt*) comporta la desaparició de la cresta que ajudava el lector a atribuir el timbre adequat a la vocal tònica, en cas que el mot en qüestió no pertanyés al seu vocabulari habitual.

L'accent diacrític afecta el plural dels mots que en porten quan aquest coincidiria gràficament amb el dels mots corresponents sense accent (*béns*, *déus*, *pèls*, *sís*, *sòls*; però, en canvi, *mans* i *mons*). Per contra, els accents diacrítics ja no s'arrosseguen als mots compostos i derivats. Per tant, s'accentua *déu*, però ja no *adeu* ni *marededeu*; rep accent *món*, però aquest és absent de *almon* i *rodamon*, i es manté el diacrític de *sòl*, però no en canvi el de *entresol* ni el de *subsòl*. Aquesta restricció assegura que les paraules en què cal usar el diacrític són estrictament les quinze esmentades, sense possibilitat ni d'ampliació de la llista per la productivitat dels processos de composició i de derivació, ni de transgressió de la norma en virtut de la qual només els monosíl·labs poden dur diacrític.

Tot i això, la nova versió de la normativa admet l'ús discrecional de l'accent distintiu en mots homògrafs no recollits en la llista ara en vigor, «només, però, en el cas d'usos marcadament particularitzats, com ara en transcripcions d'usos metalingüístics, de textos medievals, dialectals, etc. Aquest ús discrecional s'amplia a casos com ara expressions puntuals o enunciats aïllats (tals com titulars, etiquetes, etc.), en què és possible més d'una interpretació del mot homògraf i es pot produir, doncs, una ambigüïtat no desitjada que no resol el context comunicatiu» (p. 99). Res no priva, doncs, de continuar recorrent a la convenció de diferenciar entre *nós*, plural majestàtic del pronom de primera persona, i *nos*, pronom feble, en l'edició d'un document medieval, o d'escriure *em* per a representar la forma capcinesa actual (*ALDC*, qüestió 2350, Formiguera)¹⁹ i rossellonesa antiga (Coromines 1974: 328)²⁰ de la primera persona del plural del present d'indicatiu del verb *ésser*, per a mantenir-la diferenciada del pronom feble *em*, en un treball de caire dialectal, o fins i tot de produir un titular com «Troben un ós a la muntanya» si el periodista tem que sense l'accent el lector pugui fer-ne una interpretació errònia. En darrer terme cal dir que, per les implicacions extralingüístiques de naturalesa legal que poden comportar les modificacions de les grafies dels topònims, mantenen l'accent diacrític tots els que en duïen, baldament no es conservin en els noms comuns corresponents, i aquest manteniment excepcional afecta tant la toponímia major (*Móra*, malgrat *mora* 'fruit comestible de la morera' i no **móra*), com la microtoponímia (*clot de l'Os*, malgrat *os* 'mamífer carnívor de la família dels úrsids' i no **ós*) i la toponímia urbana (*carrer del Cós*, malgrat *cos* 'pati rectangular d'uns cinc metres d'amplada' i no **cós*).

Amb la present ressenya he intentat evidenciar que l'*Ortografia catalana*, al mateix temps que es manté fidel als principis fabrians que han guiat sempre la tasca codificadora de l'Institut d'Estudis Catalans, és molt més que una compilació de les normes ortogràfiques fundacionals i dels documents normatius dispersos fruit de les successives modificacions i ampliacions amb què la Secció Filològica les havia anat actualitzant i completant. Aquesta obra respon a un procés complex de reflexió sobre el corpus normatiu ortogràfic, considerat en el seu conjunt, que ha dut tant a modernitzar l'estructuració dels continguts, la redacció de les normes i els recursos expositius per a fer-ne més atractiva la presentació, com a simplificar alguns dels punts més complexos de la normativa ortogràfica, per a reduir-ne l'exi-

19. VENY, Joan / PONS, Lúcia (2001-): *Atles Lingüístic del Domini Català*, 8 volums publicats fins ara. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Accessible a: <<http://aldc.espais.iec.cat/>>. Agraïm sincerament a Joan Veny i Lúcia Pons, codirectors de l'*ALDC*, que ens facilitessin l'accés a materials inèdits d'aquest projecte, entre els quals els de la pregunta 2350 que citem aquí, per a una recerca sobre sintaxi dialectal: MASSANELL, Mar (2017): «Los atlas lingüísticos como fuente para estudios de sintaxis dialectal: el caso del *Atles Lingüístic del Domini Català (ALDC)*». *Verba*. Núm. 44, p. 271-315. Accessible a: <<http://www.usc.es/revistas/index.php/verba>>.

20. COROMINES, Joan (1974² [1971]): «Les *Vides de sants* rosselloneses del manuscrit 44 de París». *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: Club Editor, p. 276-362.

gència memorística i facilitar-ne l'aprenentatge. Uns objectius encomiables que la lectura del text resultant mostra que han estat assolits amb escreix. Que sigui per molts anys!

Mar MASSANELL I MESSALLES
Universitat Autònoma de Barcelona

INSTITUTO DA LINGUA GALEGA (2016): *Atlas Lingüístico Galego. Volume VI. Léxico. Terra, plantas e árbores*. A Coruña / Santiago de Compostela: Fundación Barrié / Universidade de Santiago de Compostela, 731 p.

Instituto da Lingua Galega, com a representació corporativa, figura a continuació del títol genèric d'*Atlas Lingüístico Galego* a la portada d'aquest volum, el sisè de l'atles, que començà a publicar-se el 1990. És a la portada interior on es relacionen els noms d'una sèrie de persones vinculades a la publicació del nou volum, i em sembla de justícia reproduir-los aquí: Constantino García¹ i Antón Santamarina com a directores; Rosario Álvarez Blanco, Francisco Fernández Rei i Manuel González González com a investigadors; el mateix Francisco Fernández Rei com a coordinador; i, com a redactors, de nou Fernández Rei i, a més, Raquel Alonso Parada, Irene Bravo Pérez, Ana García García, Carme Hermida Gulías, Rosa Mouzo Villar, Noa Pérez González, Xacinta Varela Martínez i Mª Luísa Vázquez Freire.

La pàgina de gratitud prèvia a la introducció assenyala la incorporació de la universitat compostelana com a coeditora des d'aquest volum VI, i assenyala al darrer paràgraf la pretensió, ja expressada en volums anteriors, de presentar al món científic una mostra del galleg modern, «tradicionalmente ignorado e mal coñecido polos romanistas» (p. 7).

La «Introducción» (p. 11-19), que recorda en un primer paràgraf els anys de publicació dels volums previs i els temes que aquests van abordar, ens fa veure que el present volum és el tercer dedicat al lèxic, i reitera al segon paràgraf l'esperit «romanístic» de l'obra, per tal com aquesta «trata de ofrecer unha visión da realidade que permita a comparación con outros dominios románicos e mesmo non románicos» (p. 11). Tot seguit, la introducció informa sobre les pautes que han guiat la confecció del volum i la presentació de les dades. Ressegueixo els diferents apartats amb la indicació dels corresponents epígrafs.

1. «Procedencia dos materiais». A les 167 enquestes realitzades a Galícia i terres contigües d'Astúries, Lleó i Zamora entre els anys 1974 i 1977, se n'hi afegeixen ara algunes que es van repetir o completar després de la publicació del volum anterior (2005): concretament, el 2008, a tres punts de la província de la Corunya (C. 30, C. 35, C. 44); i el 2009, en un d'aquesta mateixa província (C. 29) i en un altre de la de Lugo (L. 31). Les dades proporcionades per les noves enquestes sovintegen en la informació addicional de les notes corresponents a cada mapa (vegeu més avall). La informació aplegada al volum procedeix dels apartats «Accidentes topográficos. O espazo e as súas relacións» i «Plantas» del qüestionari de l'atles, així com de les observacions dels informants que anaven més enllà de la resposta estricta a les preguntes del qüestionari. Els autors, tal com en volums anteriors, assenyalen el caràcter complementari del *Glosario de voces galegas de hoxe* que va recollir i publicar el 1985 Constantino García a partir de les dades de 45 treballs (memòries de llicenciatura i tesis doctorals) que ell mateix havia dirigit entre 1968 i 1984 a la Universitat de Santiago. Completen aquest apartat dues relacions de punts d'enquesta (amb versions actualitzades d'alguns topònims, segons els dictàmens de la Comissió de Toponímia de la *Xunta de Galicia*): per províncies² i per ordre alfabètic dels *concellos* (o municipis). Es consignen per a cada punt les entitats administratives tradicionals de *lugar*, *parroquia* i *concello*

1. Traspasat l'any 2008. Vegeu, dins dels *Estudis Romànics* (vol. 32, 2010, p. 619-675), la necrològica escrita per Manuel González González.

2. Amb la lletra majúscula inicial de cada província seguida d'un punt i el número del lloc enquestat. Així figura en aquestes dues relacions i en les informacions de les notes. Però sense punt, als mapes.